

Uwagi Jana Stapińskiego o galicyjskiej reformie prawa wyborczego

Słowa kluczowe: historia prawa, Jan Stapiński, Galicja, reforma prawa wyborczego

Okres autonomii galicyjskiej rozpoczął się w drugiej połowie XIX wieku. W literaturze wskazuje się na różne daty początkowe tej autonomii¹. Obejmowała ona tereny tzw. Królestwa Galicji i Lodomerii oraz zlikwidowanego w 1846 r. Wielkiego Księstwa Krakowskiego². Autonomia galicyjska była ewenementem w ówczesnej Europie Środkowej, gdyż zarówno w zaborze rosyjskim jak i pruskim zwalczano wszelkie przejawy polskości – miał miejsce proces rusyfikacji i germanizacji. Natomiast w Galicji w szkołach oraz w urzędach funkcjonował język polski. Warto podkreślić rozwój nauki i szkolnictwa. Prężnie działały polskie uczelnie: Uniwersytet Jagielloński i Uniwersytet Lwowski. Powstało również towarzystwo naukowe Akademia Umiejętności, które działa do dziś. Uzyskane swobody wpływały na życie codzienne mieszkańców i miały swój wyraz w ówczesnej prasie. Jednak wolność słowa nie była nieograniczona.

1 S. Kieniewicz, *Galicja w dobie autonomicznej*, Wrocław 1952, s. VI.

2 Statut Krajowy Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim, § 1; cyt. za: F. Połomski, P. Jurek, *Historia państwa i prawa Polski*, Wrocław 1998, s. 278.

Fundamentalną rolę odgrywały wybory do Sejmu Krajowego we Lwowie powołanego do życia na mocy Statutu Krajowego ogłoszonego razem z patentem z 26 lutego 1861 r.³ Stały się one wydarzeniem mobilizującym, gdyż uzyskanie mandatu w parlamencie dawało asumpt do tworzenia prawa w sprawach krajowych. Do kompetencji sejmku należały takie dziedziny jak: kultura krajowa czyli sprawy z zakresu produkcji rolniczej i leśnej, wydawanie ustaw krajowych dotyczących spraw szkolnych, gminnych i kościelnych, uchwalanie budżetu kraju oraz zajmowanie się nauką i sztuką. Ponadto sejmy krajowe wysyłały swoich przedstawicieli do Rady Państwa w Wiedniu. Zdarzało się tak, iż ci sami posłowie zasiadali w ławach Sejmu Krajowego i Rady Państwa⁴. W izbie poselskiej często deliberowano na temat zmiany prawa wyborczego. Warto zauważyć, że specyficzną cechą Sejmu Krajowego była kurialność, a nie izbowość. Kurie odzwierciedlały grupy interesów, a nie ogół ludności⁵. Mianem wyborców określano te osoby, które spełniły odpowiednie wymagania dotyczące cenzusu majątkowego. Ponadto o możliwości oddania głosu decydowało kryterium pełnoletniości, którą wtedy uzyskiwano z chwilą ukończenia 24 lat oraz wykonywany zawód i zdobyte wykształcenie. Sejm reprezentował takie grupy jak Kościół, naukę i szkoły wyższe, kurię wielkiej własności ziemskiej, kurię izb przemysłowo-handlowych, kurię większych miast oraz kurię reszty gmin⁶. Dwie pierwsze grupy interesów, tzw. wiryliści, zasiadali w sejmie z racji piastowanej funkcji. Godność tą piastowali arcybiskupi i biskupi trzech obrządków: rzymskokatolickiego, grekokatolickiego i ormiańskiego. Świat nauki początkowo reprezentowali rektorzy Uniwersytetów Krakowskiego i Lwowskiego, a później także prezes Akademii Umiejętności i rektor Politechniki Lwowskiej. Pozostali posłowie pochodzili z wyborów i wyłanianiani byli w czterech kuriach. Mieli reprezentować interesy ziemiaństwa, wielkiej burżuazji, inteligencji miejskiej, a także drobnego mieszczaństwa i chłopów. Koncepcja ta była reliktem ustroju stanowego⁷ i wyrazem braku demokracji wyborczej. W pierwszej kurii jeden poseł przypadał na około 50 wyborców, natomiast stosunek ten w kurii reszty gmin wynosił 1 do 8000. Doskonale

3 S. Grodziski, *Sejm Krajowy Galicyjski 1861–1914*, Warszawa 1993, s. 45.

4 *Ibidem*, s. 44.

5 S. Kieniewicz, *Galicja...*, s. XV.

6 A. Ajnenkiel, *Historia Sejmu Polskiego*, Warszawa 1989, s. 91.

7 Tzw. koncepcja nowostanowa. *Ibidem*, s. 91.

ilustrują to słowa Ignacego Daszyńskiego, posła czwartej kurii skierowane do hrabiego Wojciecha Dzieduszyckiego: „Hrabia Dzieduszycki wobec mnie nic nie reprezentuje, bo jego wybrało towarzystwo obiadowe kilkudziesięciu szlachciców, a mnie wybrało dwadzieścia tysięcy obywateli”⁸. Był to bardzo niestandardowy i niezwykły sejm. Przesłanki wyłaniania posłów do poszczególnych kurii nie były jednakowe. Trzy izby przemysłowo-handlowe z siedzibami we Lwowie, Krakowie i Brodach wybierały ze swego grona 3 posłów. Natomiast w kurii reszty gmin zastosowano głosowanie bezpośrednie dla właścicieli obszarów dworskich oraz instytucję prawyborów dla pozostałych uprawnionych, którzy wyłaniali tzw. wyborcę właściwego. System jawnego głosowania sprzyjał manipulacjom wyborczym. Posłowie, którzy uzyskali mandat wyborczy nie byli związani instrukcjami wyborców. Nie obowiązywała także zasada *incompatibilitas* czyli zakaz łączenia mandatu z zajmowaniem innego urzędu.

Statut krajowy określał powszechnie kwestionowany system wyborczy. Wielu posłów domagało się jego reformy. Szczególnie interesujące w tej kwestii były mowy Jana Stapińskiego. Poseł ten dążył do demokratyzacji prawa wyborczego w Galicji. Stanowczo podnosił konieczność wprowadzenia czteroprzymiotnikowych wyborów tj. bezpośredniość, równość, powszechność i tajność oraz krytykował istnienie kurii. Jan Stapiński silnie akcentował swoje poglądy już w młodości. Ten zdolny polityk pochodził z chłopskiej rodziny. Wilhelm Feldman⁹ tak pisał o tym polityku: „Uosabia on drugą stronę natury chłopskiej, i to już czysto mazurskiej: temperament, przedsiębiorczość, spryt i wojowniczość... Nie liryzm jest jego dziedziną, lecz gwar bojowy; ciągną go nie piękne dekoracje przeszłości i wizje jutra, lecz twarde interesy dnia powszedniego”¹⁰. Jan Stapiński doskonale znał codzienne życie galicyjskiej wsi. Wiedział z jakimi problemami musieli zmagać się jej mieszkańcy. Galicja stanowiła najuboższą część dawnych ziem polskich. Rozwój gospodarczy był bardzo słaby. Rolnictwo stanowiło podstawową gałąź utrzymania. W pozostałych zaborach przemysł nie był tak szczątkowy jak w Galicji¹¹. Stapiński propagował polepszenie bytu ludności. Podkreślał ważkość dostępu

8 *Z Profesorem Stanisławem Grodziskim rozmawia Janusz M. Paluch*, <http://www.cracovia-leopolis.pl/index.php?pokaz=rozmowy&cid=2148> [dostęp: 15.04.2014].

9 W. Feldman – żył w latach 1868–1919, krytyk i historyk literatury, autor *Współczesnej literatury polskiej*.

10 S. Grodziski, *Wzdłuż Wisły, Dniestru i Zbrucza*, Kraków 1998, s. 272.

11 S. Kieniewicz, *Historia Polski 1795–1918*, Warszawa 1987, s. 374.

do nauki i kształtowanie postaw patriotycznych. Podczas nauki w gimnazjum należał do organizacji „Orzeł Biały”¹². Sprawował ważną funkcję przysiężnego, gdyż do jego obowiązków należało kierowanie całym okręgiem. Ta działalność ukształtowała w nim świadomość narodową. Ponadto Stapiński był świetnym mówcą. Wiedział jak dotrzeć do słuchacza, umiał nawiązać z nim bezpośredni kontakt. Był przekonany, że należy „dać chłopom wolność i wiedzę, a zdobędą i kraj od źródeł Wisły po Zbrucz, i z nędzą i wszelkim wrogiem dadzą sobie radę”¹³. Mówił prostym, barwnym językiem. Przytaczał przysłowia, powoływał się na potety i wydarzenia historyczne. Stosował wykrzykniki i metafory. Dlatego nazywano go trybunem ludowym¹⁴. Angażował się w sprawy wsi, uczestniczył w wielu wiecach i zgromadzeniach. Po latach stwierdzono, iż była to rekordowa liczba ponad 12 tysięcy spotkań¹⁵.

W 1895 r. Jan Stapiński został członkiem Stronnictwa Ludowego w Galicji. Pełnił tam liczne ważne funkcje. Mimo wielu osiągnięć i predyspozycji w wyborach do Sejmu Krajowego (kadencja VII) nie został wybrany z powodu nieukończonych 30 lat. Dopiero 3 lata później w wieku 31 lat został posłem do Rady Państwa w Wiedniu – niższej izby parlamentu monarchii austro-węgierskiej. Zdobyte tam doświadczenie oraz aktywność polityczna zaowocowały w wyborach do Sejmu Krajowego i Jan Stapiński uzyskał mandat poselski, który sprawował w latach 1901–1908.

W chwilach wolnych od polityki Jan Stapiński był publicystą politycznym publikującym w ówczesnej prasie. Konstytucja Austro-Węgier z 1867 r. zagwarantowała wolność prasy oraz zniósła system koncesyjny, czego wyrazem była liczna galicyjska prasa (ok. 1100 tytułów)¹⁶. Najdłużej ukazywały się „Gazeta Polska”¹⁷, krakowski „Czas”¹⁸ i „Dziennik Polski”¹⁹. Prasa umożliwiała zdobycie informacji na tematy bieżące, zamieszczano

12 „Orzeł Biały” – organizacja młodzieżowa o charakterze patriotycznym, występowała też pod nazwą Żuawi.

13 S. Grodziski, *Wzdłuż...*, s. 272.

14 Por. K. Dunin-Wąsowicz, *Jan Stapiński: Trybun ludu wiejskiego*, Warszawa 1969.

15 J. Albin, J.R. Szaflik, *Listy Jana Stapińskiego z lat 1895–1928*, Wrocław 1977, s. 8.

16 J. Jarowiecki, *Prasa lwowska w latach 1864–1918*, Bibliografia, Kraków 2002.

17 „Gazeta Polska” – dziennik wydawany w latach 1811–1939, oficjalny organ prasowy zaboru austriackiego.

18 „Czas” – gazeta konserwatywna wydawana w latach 1849–1939 w Krakowie.

19 „Dziennik Polski” – pismo liberalno-demokratyczne wydawane w latach 1869–1916.

tam dodatki, fragmenty powieści, ogłoszenia. Często gazety były instrumentem wykorzystywanym do walki politycznej. Swoje pierwsze teksty Jan Stapiński publikował w „Pszczółce”²⁰ i „Wieńcu”²¹ oraz redagował takie gazety jak „Kurier Lwowski”²² oraz „Przyjaciół Ludu”²³. Szczególnie interesujące było pismo *Przyjaciół ludu*, gdyż najlepiej informowało o aktualnych wydarzeniach i postępkach z prac sejmów, rysowało ogólną sytuację społeczno-polityczną, a także w sposób graficzny przedstawiało prawo wyborcze. W 1910 r. na łamach gazety można było przeczytać:

Na pierwszym planie prac sejmowych jest w tym roku reforma wyborcza. Zarówno w klubach poszczególnych stronnictw, jak i w rozmowach, wszędzie góruje ta sprawa²⁴.

W artykułach często posługiwano się metaforami, czego przykładem może być tekst: „Czy żaby ustąpią?” Autor tekstu porównał sytuację „pewnego bardzo obszernego kraju, którego nazwa zaczyna się od litery G a kończy się na literę a”²⁵ do stawu bagnistego i przedstawił problemy związane z reprezentacją mieszkańców. Informacje zawarte w „Przyjaciół Ludu” miały oddziaływać na społeczeństwo i zmobilizować je do szerszej aktywności. Instrumentem umożliwiającym realizację tych zadań były między innymi petycje za reformą wyborczą. Były one nadsyłane do redakcji tygodnika „Przyjaciół Ludu” a potem przekazywane posłowi Stapińskiemu.

Jan Stapiński wielokrotnie podczas prac sejmów wysuwał postulat demokratycznej reformy wyborczej. Zachowała się liczna korespondencja dotycząca zmian systemu wyborczego. W liście z dnia 26 lutego 1906 r. do Bolesława Wysłoucha²⁶ poseł pisał, iż „okręgi niesystematycznie ułożone, sposób wyboru komisji wyborczej zły, karty do głosowania urzędowe

20 „Pszczółka” – gazeta kierowana do kręgów ludowych, wydawana od 1875 r. przez ks. S. Stojalkowskiego.

21 „Wieńiec” – gazeta kierowana do kręgów ludowych, wydawana od 1875 r. przez ks. S. Stojalkowskiego.

22 „Kurier Lwowski” – dziennik o tematyce demokratycznej wydawany we Lwowie w latach 1883–1935.

23 „Przyjaciół ludu” – tygodnik wydawany w latach 1889–1933, organ prasowy Stronnictwa Ludowego.

24 „Przyjaciół ludu” 1910, nr 41, 4.10., s. 1.

25 *Ibidem*.

26 B. Wysłouch – żył w latach 1855–1937, współtwórca ruchu ludowego w Galicji, redaktor *Przyjaciół Ludu*.

niedogodne²⁷. Jan Stapiński reformę wyborczą traktował jako sprawę najpilniejszą. Przede wszystkim opowiadał się za równością wszystkich wobec prawa, bezpośrednim dokonywaniem wyborów oraz nieskrępowanym tajnym głosowaniem. Uważał, że wybory powinny być powszechne. Chciał, by „ogół decydował o ogóle praw publicznych”²⁸. W uzasadnieniu wniosku o reformę prawa wyborczego z 2 lipca 1902 r. podawał wiele przykładów wskazujących na wadliwości systemu wyborczego:

na reklamacje czasu nie ma, ogłoszenie wójt zgubił albo w niewidocznym miejscu przybił, komisarz wyborczy się spóźnił albo za wcześniej przyjechał, pisarz źle listy wyborcze ułożył, albo przy prawyborze źle przeczytał, termin prawyborów zszedł się z dorocznym jarmarkiem na bydło, lokal prawyborów zmienił się w ostatniej chwili, komisarz się spieszył i nie chciał dopuścić wszystkich do głosowania itd. itd. – tysięczne nadużycia przy prawyborach się dzieją²⁹.

W dalszych słowach poseł manipulacje i korupcję wyborczą porównał do kusicieli i kuszonych oraz wskazywał na krótkowidztwo oraz zacofanie rządzących w odniesieniu do reformy – „wszystko na świecie idzie naprzód, a u nas w Galicji przeciwnie wstecz się cofa”³⁰. W swoich mowach często odwoływał się do wniosków składanych przez innych posłów, które nie zostały zaakceptowane przez izbę. Niekiedy jego wnioski również przepadały podczas prac w komisjach, często był krytykowany, ale potrafił także wzbudzić zainteresowanie swoich słuchaczy:

Prócz braw i oklasków z ław poselskich, rozległy się brawa z galerii tak huczne, iż marszałek dwukrotnie wzywał galerię do porządku³¹.

Docenić należy także, iż umiał przewidzieć i ripostować argumenty swoich konkurentów. Stapiński postęp widział w zmianie stosunku sił i reprezentacji, nawet gdyby doprowadziło to do rozwiązania Sejmu.

Inną istotną kwestią, o którą na równi z reformą wyborczą zabiegał Jan Stapiński była walka o prawa dla ludu. Poseł wskazywał, iż lud „mówi tym samym językiem, na tej samej ziemi mieszka, te same ofiary

27 J. Albin, J.R. Szaffik, *Listy...*, s. 104.

28 S. Grodziski, *Sejm...*, s. 468.

29 Stenogramy Sprawozdawcze, 1901–1902, s. 435–442.

30 *Ibidem*.

31 *Ibidem*.

ponosi, te same ma zwyczaje i obyczaje a naród nie zaczyna się tam gdzie zaczyna się literatura i sztuka”³². Odrodzenie kraju upatrywał w poszanowaniu prawa. Tylko szacunek do prawa, szerzenie oświaty i aktywność mieszkańców Galicji mogły być zdaniem Stapińskiego lekarstwem na demoralizację społeczeństwa i pozbycie się korupcji³³. Tezę tę potwierdził 8 października 1904 r. w swoim wystąpieniu w Sejmie:

Przede wszystkim uznajemy bezpośrednie, powszechne, tajne, równe prawo wyborcze za znakomity środek wychowawczy, dlatego, że ono przymusowo wciągnie w wir życia publicznego wszystkich ludzi, że ono zmusi wszystkich do interesowania się sprawami publicznymi i w ten sposób już przez samo wciągnięcie wykształci całe rzesze obywateli³⁴.

Posel zdecydowanie krytykował kurialny system ze względu na faworyzowanie jednej grupy społecznej. Ówczesna ordynacja wyborcza gwarantowała niewielkiej grupie osób podejmowanie najważniejszych decyzji zupełnie niewspółmiernie do ich liczby. Jan Stapiński twierdził, iż podział ten był sztuczny. Jego zdaniem upowszechnienie wyborów wprowadziłoby sprawiedliwe rozwiązania. Dyskusje na temat reformy wyborczej odbyły się z udziałem działaczy na licznych wiecach publicznych, np. 27 maja 1906 r. Jan Stapiński uczestniczył w spotkaniach z ludem w Krośnie³⁵

Ważną sprawą podkreślaną wielokrotnie była też zmiana w tzw. geografii wyborczej, co dotyczyło podziału na okręgi wyborcze. Zdaniem Stapińskiego nieodpowiedni podział administracyjny na powiaty sądowe, polityczne, autonomiczne i wyborcze prowadził do chaosu. Posel tak pisał w 1906 r. w „Przyjacielu ludu”:

Zamiast foremnych, zaokrąglonych obszarów, potworzyli jakieś węże, aby się było trudno chłopom poznać i porozumieć³⁶.

Głosowanie na jednego posła, który stałby się reprezentantem powiatu miało przeciwdziałać nadużyciom wyborczym. Stapiński zdecydowanie opowiadał się za głosowaniem personalnym, które miało sprawić,

32 *Ibidem*.

33 Z. Ilski, *Formuła wyborcza u progu niepodległej Polski (do 1922 r.)*, Toruń 2012, s. 324.

34 Stenogramy Sprawozdawcze, 1904, s. 175–185.

35 J. Albin, J.R. Szaflik, *Listy...*, s. 108.

36 „Przyjaciel ludu” 1906, nr 9, 4.03.

iz okręg wyborczy byłby jednocześnie naturalną wspólnotą obywateli. Wyborcy, którzy znali kandydata osobiście, mogliby go łatwiej rozliczać z poczynań parlamentarnych, a wybrany poseł rozwiązywałby istniejące problemy w bardziej skuteczny sposób niż dotychczas. Wybory w małych jednomandatowych okręgach miały uprościć i ulepszyć system oraz uczynić go bardziej zrozumiałym dla wyborców³⁷.

Ostatecznie po wielu dyskusjach, złożonych wnioskach, kompromisach i próbach odroczenia reformy posłowie zgodzili się na jeden wariant sejmowej reformy. Zmiany te uchwalono dopiero podczas dziesiątej kadencji sejmu w 1914 r. Jan Stapiński ocenił to wydarzenie jako „akt historyczny, który powinien mieć napis za późno”³⁸. W dyskusji nad projektem prawa wyborczego z 14 lutego 1914 r. stwierdził, iż zmiany te nie przyniosą narodowi takich korzyści jakie dałoby uchwalenie tego projektu kilka lat wcześniej. Poseł mówiąc o utraconych korzyściach odniósł się też do narodowości i grup społecznych. Mimo wskazania braków i błędów reformy stwierdził, iż ma ona charakter postępowy. Reforma ta w wyniku wybuchu I Wojny Światowej nie mogła jednak wejść w życie. Nadal utrzymała się zasada reprezentacji interesów. Istotnym novum było wprowadzenie zasady reprezentacji narodów: polskiego i ukraińskiego³⁹. Sejm miał się składać z 227 osób, 12 wirylistów i 215 posłów. Zmieniło się także nazewnictwo – słowo kurie zastąpiono klasami. Unormowano także w sposób szczegółowy postępowanie wyborcze w celu wyeliminowania manipulacji przy oddawaniu głosów⁴⁰.

Warto podkreślić, iż istnienie Sejmu Krajowego na terenie autonomii galicyjskiej wpłynęło na rozwój i demokratyzację prawa wyborczego. Dzięki przyznanym swobodom w Galicji mogły kształtować się takie standardy jak równość, powszechność, bezpośredniość i tajność, co na przełomie XIX i XX wieku nie było powszechne w Europie. Istnienie parlamentu, choć nie w pełni demokratycznego i działania posłów dawały nadzieję na przyszłość w stosunku do odrodzenia państwa. Zwłaszcza Jan Stapiński był aktywnym reformatorem galicyjskiego prawa wyborczego i można tę postać wpisać w poczet osób opowiadających się za społeczeństwem obywatelskim.

37 Por. też: Z. Ilski, *Formuła...*, s. 327.

38 S. Grodziski, *Sejm...*, s. 526.

39 *Ibidem*, s. 69.

40 *Ibidem*.

Bibliografia

- A. Ajnenkiel, *Historia Sejmu Polskiego*, Warszawa 1989.
J. Albin, J.R. Szaflik, *Listy Jana Stapińskiego z lat 1895–1928*, Wrocław 1977.
K. Dunin-Wąsowicz, *Jan Stapiński: Trybun ludu wiejskiego*, Warszawa 1969.
S. Grodziski, *Sejm Krajowy Galicyjski 1861–1914*, Warszawa 1993.
S. Grodziski, *Wzdłuż Wisły, Dniestru i Zbrucza*, Kraków 1998.
Z. Iłski, *Formuła wyborcza u progu niepodległej Polski (do 1922 r.)*, Toruń 2012.
J. Jarowiecki, *Prasa lwowska w latach 1864–1918*, Bibliografia, Kraków 2002.
S. Kieniewicz, *Galicja w dobie autonomicznej*, Wrocław 1952.
S. Kieniewicz, *Historia Polski 1795–1918*, Warszawa 1987.
F. Połomski, P. Jurek, *Historia państwa i prawa Polski*, Wrocław 1998.

ABSTRAKT

JULIA PICUR

Remarks of Jan Stapiński concerning Galician reform of the voting law

The subject of this article is ‘Remarks of Jan Stapiński concerning Galician reform of the voting law’. Author wants to underline the uniqueness of Galician Autonomy in terms of preserving Polish culture rather than destroying it. The latter was an aim in the territory of Prussian and Russian annexation of Polish lands. For better understanding of the problem, at first author presents the memoir of Jan Stapiński and further focuses on his remarks about voting law in Galician Autonomy in respect of above mentioned uniqueness.